בס"ד

מגדלור בשיכון פא"י

בפרק השלישי בסדרת כפר-אתא ההיסטורית, סיירנו בשיכון פא"י ובמרכזו בבית הכנסת 'היכל שלמה' שהפך לתל תלפיות רב-שנים * רסיסי הוד מפעולותיו הנשגבות של הרה"ח ר' שמעון בניש ז"ל, הרוח החיה של 'היכל שלמה' בימים ההם * היומן המפורט שתיעד את שלבי הקמת בית הכנסת, ההיסטוריה הקדומה של המבנה והאווירה המלכדת ששרתה בו * וד' בהיכל קדשו

יוסף מאיר האס

אין אדם בקרית-אתא שתעצרו אותו ברחוב ותשאלו אותו איך מגיעים ל'היכל שלמה', ולא יוצת זיק של נוסטלגיה בעיניו. בית הכנסת המפואר 'היכל שלמה' שבמרכזו של שיכון פא"י בקרית-אתא, מהווה מגדלור של ממש בקרב התושבים הוותיקים שקבעו בו את מקום תפילתם זה עשרות שנים. המבנה הצנוע ברח' יהודה הלוי שנראה כלפי חוץ כבנין פשוט ורגיל בשורת המבנים ברחוב הצר, הוא דוגמה כיצד זוכה אדם אלמוני ממינכן הרחוקה לחיי אלמוות ולזיכרון נצח.

תחילה עלינו להקדיש אלומות אור לדמותו של אחד מעמודי התווך של קרית-אתא לפני מספר עשורים, גיבור חיל ורב מעש, הרה"ח ר' שמעון בניש ז"ל, שאין ספק כי בלעדיו לא היתה קרית-אתא נראית כפי שהיא כיום. "אני הכרתי את ר' שמעון כבר בתקופה שעמד לעזוב את קרית-אתא", אומר לנו הרה"ח ר' יונה יעקב ברמן שליט"א, המשמש כיום כמחליפו של ר' שמעון בתפקיד ניהול בית הכנסת 'היכל שלמה', "אבל מהעדויות ששמעתי מכל שכבות האוכלוסייה כאן, התוועדתי להיקף פעולותיו הכבירות לכלל ולפרט ברמות שקשה לאמוד אותן".

הרב ברמן מוסיף ומשתפך בשיחתו עמנו: "ר' שמעון היה הכתובת לכל דבר בקרית-אתא, כמעט ולא זז כאן דבר בלי התערבותו המלאה של ר' שמעון, שבמעשי החסד המרובים שלו לצד עשייה ענפה למען הגדלת התורה והאדרתה, הפך לראש וראשון לכל דבר שבקדושה במלוא מובן המילה, כשהתואר הנדוש הזה המוצמד כיום לכל עסקן בגיל העשרים, אכן הלם אותו להפליא".

זכרון עולם לידיד נעורים

ידיד נעורים היה לר' שמעון בניש עוד מלודז' הפולנית, ושמו ר' שלמה יוסף הלהולץ ז"ל. הוא נשא אשה ונולדו לו שני ילדים, פתח בית מסחר לגלנטריה - מכשירי תפירה ואביזרים לביגוד – והתפרנס בכבוד, עד שפרצה השואה. הוא נכלא עם משפחתו בגטו לודז', עבר את כל תלאות הגטו עד לחיסולו בחודש אלול תש"ד, כאשר עם חיסול הגטו נשלח עם משפחתו למחנה ההשמדה באושוויץ, שם שיכל את זוגתו וילדיו שנשלחו לתאי הגזים, ואילו הוא עצמו נשלח למחנה קאופרינג בגרמניה, שם הועסק בעבודת פרך של הקמת הבונקרים עבור חיל האוויר הגרמני.

במחנה זה היה כלוא גם ר' שמעון בניש שהיה מיושב ברובו על ידי תושבי לודז' שהוגלו לכאן. במחנה זה ריכזו הגרמנים ימ"ש את כל החולים מכל המחנות והניחו אותם לגורלם. רע ומר היה גורלם של החולים, בפרט חולי הטיפוס, שהושמו בבידוד וכולם השתדלו להתרחק מהם, ל"ע. יחידים הבריאו ממחלת הטיפוס וביניהם היה ר' שמעון בניש, שאחרי שהבריא התמסר לידידו ר' שלמה יוסף הלהולץ, הביא לו שתייה ומזון, והוציא אותו כל יום מהבלוק לשאוף אוויר צח, עד שהבריא.

התלאות שמצאוהו בגיא צלמוות, הרעב והדיכוי שעבר, הותירו בו את רישומם והוא לא חזר לאיתנו. הוא אושפז בבית החולים שליד מינכן, עבר ניתוחים אחדים, כשר' שמעון עומד לצידו ומבקר אותו פעמים תכופות.

לקראת פסח תש"ז, עזב ר' שמעון את גרמניה בדרכו לארץ ישראל, אולם המשיך לעמוד בקשרי מכתבים עם ר' שלמה יוסף. במגירתו של ר' שמעון נותרו מכתבים רבים שהגיעו אליו מר' שלמה יוסף, בהם סיפר לו על הקורה אתו ובין היתר בישר לו בקיץ

תשי"ב על נישואיו בשנית, וכן על פתיחת בית מסחר במקום והתפרנסותו ממנו בכבוד. כך נמשכה מסכת חייו המיוסרים של ר' שלמה יוסף עד לח' טבת תשי"ג, אז נפטר לבית עולמו והובא למנוחות במינכן.

אחרי פטירתו הודיעה אלמנתו לר' שמעון כי בעלה הקדיש לו בצוואתו סך מסוים – 24,000 לירות בכסף ישראלי – וזאת כהכרת טובה על ידידותו הלבבית ועל המסירות לצידו במחנות העבודה, ובמיוחד בעת מחלתו במחנה קאופרינג. ר' שמעון הודיע לה בתגובה, כי הוא מסרב לקבל את הכסף באופן אישי, בפרט עבור ידידות ומסירות במחנות העבודה הגרמניים, אולם הוא מוכן לקבל את הכסף עבור צרכי ציבור – מפעל ציבורי שיישא את שם המנוח.

לקראת ראש השנה תשי"ד, הגיעה אלמנתו לביקור בארץ ובאותה הזדמנות רכשה את המגרש ברח' יהודה הלוי 9 בכפר-אתא, עבור בית הכנסת שיוקם לזכרו. השטח היה 990 מ"ר ומחירו היה 1,200 ל"י.

מסירות גוף ונפש

איש חזון ובעל מעוף גדול היה ר' שמעון בניש, וביקש לבנות בית כנסת גדול ומהודר, לא 'שטיבל' כפי שניסו אחדים מאנשי הציבור להניאו, עליהם כתב ביומנו: 'מה לעשות, אנשים קטנים אינם יכולים להתרומם קצת ולהתייחס בחיוב לדבר גדול'. ואכן בית הכנסת שהוקם היה באותו זמן מהמפוארים ביותר שנבנו בארץ ישראל.

בחורף תשי"ד החל ר' שמעון לטפל בהקמת בית הכנסת. לרגל זה החל לנהל יומן יומי, באמצעותו ניתן לעקוב אחר כל השלבים של הקמת בית הכנסת. במשפטים ספורים שכתב בכל יום, הוא מתמצת את פעילותו היומית. התנהלותו בין מהנדסים, קבלנים, בנאים, נותני עצות ועוד, והכל בזריזות ובמהירות שיא, למרות היותו מחוסר ניסיון לחלוטין בתחום זה, ולמרות שרוב שעות ביום עבד למחייתו בבית חרושת 'אתא'. כהכנה לכך, נסע ר' שמעון ברחבי הארץ, להתרשם מבתי כנסת, ארונות קודש, צבע, תאורה, קישוט וציוד, והוא אגר את הכל בזיכרונו וביומנו המפורט.

והוא הספיק המון: כבר בר"ח ניסן תשי"ד התקיימה חגיגת הנחת אבן הפינה. ביום ראשון י' תמוז, יצקו את הגג, ובחודשים אב-אלול עבדו על חשמל, אינסטלציה, טיח, ריצוף ונגרות, ולראש השנה של שנת תשט"ו, היה הבית משוכלל בהדרו. וכך נכנס בית הכנסת למתכונת קבועה, אם כי לא נפתרו כל הקשיים, כפי שכותב ר' שמעון בד' כסלו תשט"ו: 'היום בבוקר לא היה מנין, כי עברתי לעבוד במשמרות, ולא יכולתי ללכת להעיר את התושבים'.

"כדי להבין את גודל מסירותו של אבא ז"ל להקמת בית הכנסת", מסכמים לנו בניו הרה"ג ר' חיים והרה"ח ר' מרדכי גימפל בניש שליט"א מבני-ברק, הנושמים עד היום את ניחוחם המשכר של כפר-אתא בכלל ושל שיכון פא"י בפרט, "נספר לכם מה ששמענו מפי הישיש הרה"ח ר' מיכאל הימלפרב ז"ל, מהשרידים האחרונים לדור המייסדים של 'היכל שלמה'. הוא אמר לנו כממתיק סוד: 'לא הכל בכפר-אתא של אז ידעו שהכסף ניתן לאביך ז"ל באופן אישי, כמתנה מיוחדת על פועלו המבורך למענו של ר' שלמה יוסף להולץ המנוח; הקדשת הכסף לבנין בית הכנסת היתה מעשה של מסירות נפש בלתי רגילה בימים ההם של תקופת הצנע, אך לא רק מצד אביך ז"ל, אלא גם מצד אמך הצדקת מרת גולדה ע"ה, שהיתה שותפה עמו בכל שלבי התכנון והבניה'...".

ממנהטן ל'היכל שלמה'

הרב אליהו רוטנברג הוא מהדור השני של מתפללי 'היכל שלמה'. חמיו, ר' משה ברנר ז"ל שימש בגבאות בבית הכנסת משך שלושים שנה. בשנת תשכ"ז נשא ר' אליהו את בתו של ר' משה והתיישב בכפר-אתא. מספר ר' אליהו, לימים מנהל התלמוד-תורה בכפר-אתא, שכאשר בא לראשונה ל'היכל שלמה' מצא ציבור מבוגר של יוצאי שואה ולא ידע האם הוא, יליד הארץ, ימצא שם את מקומו ואם יוכל להשתלב בתוכם?

"ואז פגשתי אדם אחד 'בן גילי' והוא ר' שמעון בניש, כאשר למרות גילו ידע איך להתחבר אל הצעירים, לרדת אלינו ולהבין אותנו. הקירוב הראשון עבורנו הדור החדש, היה השיעור המיוחד בספר הק' 'תפארת שלמה' שקבע אתנו, שלא במערך השיעורים של הציבור. את השיעור קבע בביתו, בכל שבת אחר-הצהריים התאספנו בביתו, על כוס תה ועוגיות מאפה ביתי. הוא פתח לנו צוהר לעולם מופלא", משחזר ר' אליהו בהתרגשות מרובה.

גם הרב יונה יעקב ברמן שליט"א, עמו פתחנו את מאמרנו הנוכחי, מתרפק בשיחתו אחר דמותו הכובשת של ר' שמעון בניש, הרוח החיה והבריח התיכון של 'היכל שלמה'. הרב ברמן משמש כרב בית הכנסת כבר ארבעה עשורים, מאז שר' שמעון הפקיד בידיו את בית הכנסת, כשנאלץ לעזוב את קרית-אתא לאחר פטירתה של זוגתו ונישואיו בשנית בבני-ברק. הרב ברמן יליד אמריקה נישא בארץ בשנת תשכ"ז, ולאחר נישואיו חזר לארה"ב כדי לסיים את לימודי ההוראה, ולאחר שנים שב ארצה.

סיפור הקשר שלו עם 'היכל שלמה' נשמע ציורי, וכפי שהוא מספר לנו בסיורנו עמו ב'היכל שלמה':

"חזרנו לארץ בחודש אב תשל"ג. מהסוכנות הציעו לי משרה של מגיד שיעור ב'שדה יעקב' ומקום קרוב להתגורר בו - בקרית-אתא. בשבת הראשונה שלי בקרית-אתא, דומני שהיתה זו שבת פ' ראה, הלכתי בשבת אחר-הצהריים לטייל בסביבה כדי למצוא מקום תפילה קרוב. הגעתי לרח' יהודה הלוי, והנה פוגש אותי ר' שמעון בניש, נותן לי שלום עליכם במאור פנים ומתעניין מהיכן אני, מה מעשיי ועוד שאלות שגרתיות. ואחר אומר לי: 'אולי אתה רוצה להשתתף בשיעור שמתקיים עתה'?. התעניינתי במה השיעור, והוא השיב לי כי הוא מלמד בספר 'תפארת שלמה'.

"הכרתי את הספר, אבל לאמתו של דבר, מעולם לא התעסקתי בו. שמחתי על ההזדמנות להכיר ספר זה, ועניתי: 'בסדר, אשמח להשתתף'. משביררתי היכן השיעור, השיב לי: 'הנה כאן ממול, אצלי בבית'. אני נכנס, מסביב לשולחן ישבו כבר כעשרים איש. צעירים ומבוגרים. ר' שמעון פותח ומקריא את דברי ה'תפארת שלמה', בצורה מרתקת ומושכת, מוסיף מקבילות מרש"י ומרמב"ן, מדרש וזוהר. משלב סיפור חסידי, אמרה שנונה. הוא שלט לגמרי בקהל מאזיניו. אנשים התערבו, הקשו ויתרצו, והתפתח דיון מעמיק. הדברים היו שמחים כנתינתם. מעולם לא חשתי מתיקות כזו בספר חסידי".

"בתום השיעור", נזכר הרב ברמן ברגע החיבור שלו עם 'היכל שלמה', "פונה אלי ר' שמעון ושואל: 'היכן אתה מתפלל?'. עניתי כי אני מטייל בסביבה כאן בחיפוש אחר מקום להתפלל בו. 'יש כאן ממול בית כנסת', אמר לי ר' שמעון והצביע לעבר בית הכנסת 'היכל שלמה' הסמוך לביתו, 'ואתה מוזמן'. אני נכנס ור' שמעון שואל אותי: 'אתה יודע לקרוא בתורה'?. השבתי בחיוב, למרות שלא הכנתי את הקריאה. 'אם כך - תקרא', הורה לי ר' שמעון. אחר-כך נותרתי לסעודה שלישית ור' שמעון כיבד אותי לומר דברי תורה, ואמרתי... זה היה המפגש הראשון שלי עם 'היכל שלמה' ונותרתי בו עד היום".

קביעת עתים לתורה

מתי התמניתם לרב בית הכנסת?

"בעיצומו של אותו חורף תשל"ד, הזמין אותי ר' שמעון ערב אחד לביתו ואמר לי: 'תראה, אני עומד לעזוב בקרוב את קרית-אתא עקב נישואיי, וברצוני להפקיד בידך את ההנהגה הרוחנית של בית הכנסת... ואני מבקש ממך: תשמור לי על בית הכנסת'. ניסיתי להתחמק ואמרתי: 'ר' שמעון תשמע, יש לי ילדים קטנים בבית. ואני גם מלמד בישיבה', אבל גם אני חשתי שעתידו של בית הכנסת קרוב מאד לליבו, והסכמתי. ומאז... כבר למעלה מארבעים שנה... אני הרב והחזן... ועוד תפקידים שונים..."

הרב ברמן מזכיר בדבריו את שמותיהם של יהודים יקרים מהדור הקודם, שבעצם היותם חלק מההווי של 'היכל שלמה', עיצבו את תדמיתו הרוחנית בהליכותיהם ובתמימותם. הוא מעלה ברגש את זכרם של הרה"ח ר' שמואל יוסקוביץ ז"ל, הרה"ח ר' שמעון קאופמן ז"ל והרה"ח ר' שמשון פוגל ז"ל. להבחל"ח מציין גם הרב ברמן את ידידו הקרוב, הרה"ח ר' ירוחם רויכר שליט"א שידיו רב לו בניהול בית הכנסת בטוב טעם ודעת.

ר' שמעון נתן לכם הוראות לתפקיד?

"בהחלט", משיב הרב ברמן. "נקודה חשובה בהנהגת בית הכנסת העביר לי ר' שמעון, על קביעת עתים לתורה. 'בבית הכנסת חייבים להיות שיעורי תורה קבועים', אמר לי והוסיף: 'המתפללים חייבים להשתתף בהם, מי במעט ומי בהרבה, ואתה חייב לעמוד על כך'. ואכן, השיעור הקבוע בדף היומי נוסד על ידי ר' שמעון עוד בשנת תשט"ו, בחודש הראשון לחנוכת 'היכל שלמה'. הוא עצמו היה המגיד-שיעור הראשון והתמיד בזה יותר משני מחזורים. השיעור נאמר על ידו כל יום בשעה 5:30 לפנות בוקר. אחרי שר' שמעון עזב, נותר שיעור דף היומי בערב שנמסר על ידי הרה"ג ר' מוטל ארזון ז"ל. וכיום, ממשיך את השיעור הנוכחי הרב חיים וינשטוק הי"ו, שכבר סיים עם הציבור כאן בבית הכנסת מחזור שלם של הש"ס כולו שנמשך על פני שבע שנים".

ונימה אישית מכותב השורות: ביקרתי ב'היכל שלמה' ביום רביעי כ"ג סיון. נכנסתי לבית הכנסת בסביבות השעה 18:30 והופתעתי למצוא שיעור בדף היומי הנמסר ברהיטות ובחיות על סוגיית קנייני שטרות. סביב השולחנות שסודרו בריבוע מלא, ישבו אנשים שניכר בהם כי יום עבודה מפרך ומייגע מאחוריהם, אבל עם כל זאת, באים מדי יום ומקדישים שעת איכות לחיי עולם, להחיות גם את הנשמה הצמאה לדבר ד'. המג"ש הרב וינשטוק ישב והסביר להם שוב ושוב את הנלמד, והיו הדברים מאירים ומשמחים כנתינתם מסיני.

לרגע אף התגנבה בי תחושה של קנאת סופרים לנוכח הלימוד המשותף, אשריהם של מתפללי 'היכל שלמה' שזכו לכך.